

ნესტან სულავა

სახარებისეული ალუზია ქართულ ისტორიულ საბუთებში

ქართული საისტორიო წყაროები, კერძოდ, დიპლომატიკური ძეგლები, არა მხოლოდ ისტორიოგრაფიულ-წყაროთმცოდნეობითი თვალსაზრისითაა მნიშვნელოვანი, არამედ საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული ინფორმაციითაც არის დატვირთული და სახისმეტყველებითი ანალიზის საფუძველს იძლევა. ჩემი ყურადღება მიიქცია რამდენიმე ქართულმა ისტორიულმა საბუთმა, რომლებშიც იოანეს სახარების ერთი ეპიზოდის ალუზიაა გამოყენებული „დაწერილისა“ და „სიგელისათვის“ დამახასიათებელი ფორმულით. ცხადია, მისი დანიშნულება ისტორიული ხასიათისა არაა. ყოველ ისტორიულ საბუთს თავისი დამოუკიდებელი სტრუქტურულ-კომპოზიციური აგებულება აქვს, რომელსაც ითვალისწინებდნენ თითოეული მათგანის შედგენისას. დასაწყისში, რომელსაც ივანე ჯავახიშვილმა დიპლომატიკის, ანუ სიგელთმცოდნეობის ტერმინოლოგიის დადგენისას სიგლის შესავალი უწოდა და რომელიც მოცულობით დროთა განმავლობაში იცვლებოდა, ყოველთვის მოიხსენიება ღმერთი, მისი ჰიპოსტასები, ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი, ანგელოზები და მთავარანგელოზები, წმ. იოანე ნათლისმცემელი, მოციქულები, ყველა წმინდანი. ეს საუკუნეთა მანძილზე შემუშავებული ფორმა//ფორმულაა, რომელშიც ზოგჯერ სახარებისეული ან, საზოგადოდ, ბიბლიური ალუზიებიც ჩაერთვოდა ხოლმე. აგრეთვე, თითქმის ყველა ისტორიულ საბუთში დასტურდება პოლემიკური ნაკადიც, რასაც, საღვთისმეტყველოსთან ერთად, სიგელში შეტანილი ბრძანება//ბრძანებულებისა თუ პირობის დაცვისა და ამის გამო კრულობითი მოწმობის ფუნქციაც ენიჭებოდა.¹

IX საუკუნის II ნახევრით დათარიღებული (თ. ენუქიძე, ნ. შოშიაშვილი)² ისტორიული საბუთის – „დაწერილი ფავენელისა მღვიმისადმი“ – და-

¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია. თხზულებანი. ტ. IX. თბ. 1996, გვ. 471-477

² საბუთი სხვადასხვაგვარადაა დათარიღებული: თ. კორდანიას მიერ – 909/941

საწყისში აღნიშნულია შემდეგი: „ქ. სახელითა ღმრთისაითა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისაითა, მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდათა ანგელოზთა და მთავარანგელოზთა მიქაელ და გაბრიელისაითა, *შუამდგომლობითა ნაშობთა უბეტეს წოდებულისა იოვანე ნათლისმცემლისაითა, რომელი მიეყრდნა მკერდსა საუფლოსა, წმიდათა სამოციქულოთა ქალწულთა*, რომელთა გუიქადაგეს განკორციელება სიტყუისა ღმრთისა, მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდისა მამის შიოისითა“.³ ი. ჯავახიშვილმა ისტორიული საბუთების შედგენილობის განსაზღვრისას ყურადღება გაამახვილა ფავნელის „დაწერილზე“, კერძოდ, სიგლის შესავალზე საუბრისას, და აღნიშნა: „...გრძელი „ვედრება“ მიქელ მემღკმეს ცხირეთ-ცხვერელ-გავაზელთა ფავნელ-ტბელთაგან მონასყიდობის წიგნში, რომელიც თუმცა IX-X სს. ეკუთვნის, მაგრამ რომლის ენა გადაშერთაგან უეჭველია უნდა განახლებულ-დამახინჯებული იყოს და ამის გამო სიფრთხილითაა გამოსაყენებელი. იქაც ასეა ნათქვამი.“⁴ შემდეგ კი მან დაიმოწმა ფავნელის, დაწერილის, ტექსტის დასაწყისი, სადაც საღვთისმეტყველო თვალსაზრისით ყველაფერი რიგზე არ იყო, რაც, ცხადია, შენიშნა ივანე ჯავახიშვილმა და შესწორება შეიტანა. დავიმოწმებ „დაწერილის“ ივანე ჯავახიშვილისეულ შესწორებულ ვარიანტს: „ქ. სახელითა ღმრთისაითა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისაითა, მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდათა ანგელოზთა და მთავარანგელოზთა მიქაელ და გაბრიელისაითა, *შუამდგომლობითა ნაშობთა უბეტეს წოდებულისა იოვანე ნათლისმცემლისაითა [და იოვანე მასარებულისაითა]*, რომელი მიეყრდნა მკერდსა საუფლოსა, წმიდათა სამოციქულოთა ქალწულთა, რომელთა გუიქადაგეს განკორციელება სიტყუისა ღმრთისა, მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდისა მამის შიოისითა“...⁵ აქ *[და იოვანე მასარებულისაითა]* ფრჩხილებშია ჩასმული და მის შესახებ სქო-

ვლებით (ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. კორდანიას მიერ. ტ. I. ტფ. 1892, გვ. 87-88) და 890/913 წლებით (ქრონიკები. ტ. II. ტფ. 1897); ი. ჯავახიშვილის მიერ – X საუკუნით; ი. დოლიძის მიერ – საბუთის პირველი ნახევარი – IX საუკუნით, მეორე ნახევარი – 893/918 წლებით (ქართული სამართლის ძეგლები. ტექსტები გამოსცა, საძიებლები და შენიშვნები დაურთა ი. დოლიძემ. ტ. II. თბ. 1965, გვ. 1-2); კორპუსში – ფავნელის დაწერილი – IX საუკუნით, მიქაელ მემღვიმის დაწერილი – IX საუკუნის ბოლოთი (ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს. ტ. I. შეადინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ და ნ. შოშიაშვილმა. თბ. 1984, გვ. 17). ზემოთ ეს უკანასკნელი დათარიღებაა მითითებული.

³ ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს., გვ. 17.

⁴ ი. ჯავახიშვილი. ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, გვ. 477.

⁵ ი. ჯავახიშვილი. ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, გვ. 477.

ლიოში აღნიშნულია, რომ „ეს ადგილი დამახინჯებულია“.⁶ ამრიგად, ი. ჯავახიშვილმა შენიშნა „დაწერილის“ ტექსტში უზუსტობა, რომ „რომელი მიეყრდნა მკერდსა საუფლოსა“ შეიძლება მხოლოდ იოვანე მახარებელზე თქმულიყო და ამიტომ მან ტექსტში იგი სრულიად სამართლიანად აღადგინა⁷.

სხვა ისტორიულ საბუთებში ეს სახარებისეული ალუზია სწორი ვერსიითაა დამოწმებული. კერძოდ, 1189 წელს შექმნილ დოკუმენტში – ჭიაბერის „დაწერილში მღვიმისადმი“ ფავნელის „დაწერილისაგან“ განსხვავებული, სწორი ვერსიაა დაცული: „ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობლისა, რომლისაგან შეისხნა კორცნი *ქრისტემან* ღმერთმან ჩუენმან და კუალად შემდგომად შობისა მშობელი ქალწულად დაიცვა. ძალითა ცხოველსმყოფელისა პატროსნისა ჯუარისა, ძელისა ცხორებისაჲთა, რომელსა ზედა განიპყრნა უხრწნელნი მკლავნი თუისნი ქრისტემან ღმერთმან ჩუენმან, კსნისათუის ჩუენისა, თავსმდებობითა და შეწევნითა წმიდათა ზეცისა ძალთა, ანგელოზთა და მთავარანგელოზთაითა, მეოხებითა და შეწევნითა წმიდისა დიდებულისა წინასწარმეტყუელისა, ნაშობთა ყოველთა უვალრეისისა ნათლისმცემელისა იოვანესითა, *თავსმდებობითა და შუამდგომელობითა წმიდისა და ყოვლად ქებულისა იოვანე მახარებელისაითა, რომელი მიეყრდნა სერობასა მას მკერდსა საღმრთოსა*“...⁸

საყურადღებოა XIII საუკუნის ბოლოთი დათარიღებული „დაწერილი ქაქანასი ქვათაკვეისადმი“, რომელიც სახარებისეული ალუზიის ამავე ვერსიას ასახავს: „ქ. სახელითა არსებად ცნობილისა და არსებადაუბადებელისა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისაითა, მეოხებითა და შეწევნითა ყოვლად უხრწნელისა დედოფლისა ჩუენისა ღმრთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარიამისაითა, შუამდგომელობითა წმიდათა ზეცისა ძალთა მთავარანგელოზთა: მიქეელ, გაბრიელ და მისა შემდგომთა ძალთაითა, მეოხებითა და ძალითა ყოველთა ნაშობთა უმეტესისა წმიდისა წინასწარმეტყუელისა, წინამორბედისა და ნათლისმცემელისა იოვანესაითა, *ძლითა და შეწევნითა რომელი მიეყრდნა სერობასა მას მკერდსა მაცხოვრისასა, წმიდისა იოვანე მახარებელისა და ღმრთისმეტყუელისაითა, წმიდათა და ყოვლად ქებულთა მოციქულთა, მოწამეთა*“...⁹

⁶ ი. ჯავახიშვილი. ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, გვ. 477.

⁷ მიუხედავად იმისა, რომ „ქართული სიგელთმცოდნეობის, ანუ დიპლომატიკის“ 1926 წლის გამოცემაში ფავნელის „დაწერილის“ ეს უზუსტობა გასწორებული და აღდგენილია იოვანე ჯავახიშვილის მიერ, „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსში“ ეს შესწორება არ არის გათვალისწინებული და არც სქოლიოშია აღნიშნული ტექსტის გამოსაცემად მომზადებულთა მიერ (ეს საბუთი გამოსაცემად მომზადებულია თ. ენუქიძისა და ნ. შოშიაშვილის მიერ).

⁸ ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს., გვ. 95-96.

⁹ ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს., გვ. 194.

სახარებისეული ალუზიის განსამარტებლად საჭიროა იოანე მახარებლის სახარების ის ეპიზოდი გავიხსენოთ, სადაც საუბარია იოანე მახარებლის უფლის მკერდს მიყრდნობაზე. იოანესადმი უფლის სიყვარულის გამოხატულებაა უფლის მკერდს მიყრდნობა, რაზეც თვით იოანე მოგვითხრობს საიდუმლო სერობის სურათის ასახვისას: „და იყო ერთი მოწაფეთა მისთაგანი მიყრდნობილ წიაღთა თანა იესუმსთა, რომელ-იგი უყუარდა იესუს... ხოლო მიყრდნობი იგი იესუმსსა და ჰრქუა მას: უფალო, ვინ არს?“ (იოანე, 13, 23, 25). წმ. იოანე მახარებელი იყო მაცხოვრის უსაყვარლესი მოწაფე, რასაც ადასტურებს ჯვარცმისას მაცხოვრის მიმართვა იოანესა და ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისადმი: „იესუ ვითარცა იხილა ღედაა თვისი და მოწაფე იგი, რომელი უყუარდა, წინაშე მდგომარენი, ჰრქუა ღედასა თვისსა: ღედაკაცო, აჰა ძე შენი! და მერმე მოწაფესა მას ჰრქუა: აჰა ღედაა შენი! და მიერთგან წარიყვანა იგი მოწაფემან მან თვისთა თანა“ (იოანე, 19, 26-27).

წმ. იოანე ოქროპირმა ეგზეგეტიკურ თხზულებაში „თარგმანებად იოანეს სახარებისად“ სიმბოლურ-სახისმეტყველებითად განმარტა იოანეს სახარების ზემოხსენებული მუხლი იოანე მახარებლის უფლის მკერდს მიყრდნობის შესახებ: „რომელი უყუარდა იესუს“ არც ერთ სხვა მახარებელს არ უთქვამს, რადგან იესუს ყველანი უყვარდა, ხოლო იოანე – ყველაზე მეტად. წმ. იოანე ოქროპირი სვამს კითხვას: „ესე ვითარსა კადნიერებასა მისცემდა იესუ მოწაფეთა თვისთა?“ პასუხსაც თავადვე იძლევა: „ხოლო უკუეთუ მიზეზსა ეძიებდე ამის საქმისასა, საყუარელ იყო, რამეთუ იტყვს, რომელი მიზეზისათვის იქმს ამას, რადთამცა გამოაჩინა თავი თვისი უცხოოდ საქმისა მისგან ბოროტისა მიცემისა მისისა. ამისთვის მიყრდნობის და იტყვს მინდობით, ხოლო რადსათვის მიყრდნობა მკერდსა? ერთად, რამეთუ ჯერეთ არა იცოდის, ვითარცა ჯერ-იყო, და ვითარცა შემდგომად ცნეს, თუ ვინ არს, ანუ ვითარ, და მეორედ, რამეთუ მწუხარებასა მისსა ნუგეშინის-სცემდა უფალი, რამეთუ შეცვალებულ იყვნეს პირნი მათნი და სულნი შეშფოთებულ და ამისთვის უმეტესად შეიტკობს იესუ და ნუგეშინის-სცემს სიტყვით და საქმით, და იხილე ამისი უტყუველობა და სიწრფოება: არა იტყვს სახელსა, არამედ: „რომელი უყუარდაო“, ვითარცა ნეტარი პავლე იტყვს, ვითარმედ: „ვიცი კაცი, უწინარეს ათოთხმეტი წლისა“, ხოლო რაჟამს ჰკითხა ნეტარმან მან, მაშინლა ოდენ გამოაცხადა იგი უფალმან და მაშინცა არა სახელის-დებით, არამედ ესრეთ ჰრქუა: „იგი არს, რომელსა მე დავაწო პური და მივსცე“ (13, 26).¹⁰ უფალმა ბრძანა, ვისაც მე პურს მივცემ, ის არის გამცემი; ხოლო გამცემის მისამართით თქვა, რაც

¹⁰ იოანე ოქროპირი. თარგმანება იოანეს სახარებისა, გვ. 198.

განგიზრახავს, რაც შეიძლება მალე აღასრულო. იოანე მახარებლის ეს სიტყვები „არავინ ცნა მეინაჰეთაგან“ – მრავლისმეტყველია. როგორ ან რატომ ვერ მიხვდნენ, ვის გულისხმობდა იესუ? წმ. იოანე ოქროპირი ამაზე გვიპასუხებს, რომ იოვანე მახარებელმა ფარულად ჰკითხა უფალს, რომელმაც ასევე ფარულად უპასუხა, რათა წინასწარ ცნობილი არ ყოფილიყო მეინახეთათვის უფლის გამცემის სახელი. ვერავინ მიხვდა მის სიტყვას, ვერც პეტრე, რომელიც მიხვედრისთანავე მოკლავდა მიმცემელს, ვერც იოვანე, რადგან „შორს იყვნეს იგინი მანქანებისაგან, და იოვანე არა უწყოდა, თუ მაშინ იქმნების მიცემა იგი, არამედ ჰკონებდეს, ვითარმედ ღლესასწაულისათვის ჰრქუა განმზადებად“.¹¹

იოვანე მახარებლის „სიტყვსა მკერდს მიყრდნობილსა“ რამდენიმე ფარული, სიმბოლური, სახისმეტყველებითი აზრის მომცველი ფრაზაა, რომელსაც ძველი დროიდანვე განმარტავდნენ წმიდა მამები და რომლის გააზრებას ჰიმნოგრაფიულ თხზულებებშიც ვხვდებით. უპირველეს ყოვლისა, დავიმოწმოთ არეოპაგიტულ კორპუსში მკერდის სიმბოლური მნიშვნელობის განმარტება: „ხოლო კუალად მკერდნი გამოაჩინებენ დაუთრგუნველობასა და შემცველობასა, ვითარ თუმცა ზედამდებარე იყო საფარველად გულისა ცხოველსმყოფელობითა მათ განმყოფელობათა“.¹² „მკერდს მიყრდნობა“ იოვანეს წარმოაჩენს ვითარცა ღვთის, ქრისტეს უსაყვარლეს მოწაფეს, ვითარცა ღმერთის შეცნობის მოწადინეს და ვითარცა უძლიერესს, რომელიც ვერაფერმა დათრგუნა; იგი ერთადერთი იყო მოწაფეთა შორის, რომელიც ჯვარცმას ესწრებოდა. ტბელ აბუსერის ძის საგალობელში, რომელიც სამ იოანეს, იოანე ნათლისმცემელს, იოანე მახარებელსა და იოანე ოქროპირს ეძღვნება, იოანე მახარებლის შესახებ ნათქვამია, რომ „სიტყვსა მკერდსა მიყრდნობილსა – ცუარად ვქადაგებთ“¹³ და „შარავანდუდად – საუფლოდსა მკერდისა მახლობელსა“¹⁴ სახელდება.¹⁵

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ფაენელის „დაწერილის“ ტექსტში გასათვალისწინებელია ივანე ჯავახიშვილის მიერ 1926 წელს აღდგენილი სახარებისეული ალუზიის სწორი ვერსია და უნდა დაიწეროს: „*შუამდგომელობითა ნაშობთა უმეტეს წოდებულისა ივოვანე ნათლისმცემელისაითა [და იოვანე მახარებელისაითა] რომელი მიყრდნა მკერდსა საუფლოსა*“, რათა ნათელი გახდეს, თუ ვის შეეხება სიგელში ნათქვამი სიტყვები „*მიყრდნა მკერდსა საუფლოსა*“.

¹¹ იოანე ოქროპირი. თარგმანება იოანეს სახარებისა, გვ. 200.

¹² პეტრე იბერი – ფსევდო-დიონისე არეოპაგიტი. გამოსაკვმად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო სამსონ ენუქაშვილმა. თბ. 1960, გვ. 146.

¹³ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია. თბ. 2003, გვ. 306.

¹⁴ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, გვ. 308.

¹⁵ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, გვ. 159-160.

Nestan Sulava

GOSPEL'S ALLUSION IN THE GEORGIAN HISTORICAL DOCUMENTS

Summary

Georgian historical sources are important in regards of the source study and historiography. Historical diplomas carry both theological and literary information and give the room for trophological analysis. An allusion of one episode from John's Testament is used in several Georgian historical documents as a formula peculiar to "written" (*datserili* in Georg.) and for "diploma" (*sigeli* in Georg.) styles. The purpose of allusion does not have any historical value. A structural-compositional form of historical documents has been shaped in the process of their development, which was taken into account while working on each of them. God, His hypostases, Holy Mother, angels and archangels, St. John the Baptist, St. Apostles, and all saints are always mentioned at the introduction of diploma. In this formula the allusions from the Bible developed through centuries have often been introduced.

At the beginning of the historical document "Written of Phavneli to Shio-Mgvime Monastery", dated by the second half of the 9th century, after mentioning of God, St. John the Baptist is mentioned: "*who leant on God's chest*". This could be only said about St. John the Evangelist, the source of the latter being John's Testament (John, 13: 23, 25). Ivane Javakhishvili found this mistake and recovered the name of John the Evangelist in the text. In spite of this, the name has not been recovered and is printed in the published issues. In other documents, where this allusion from the Testament is confirmed, namely, in the following documents: "Written to Shio-Mgvime Monastery" of Chiaber dated by 1189 and "Written of Qaqana to Qvatakhevi Monastery", dated by the end of the 13th century, the correct version is reflected and the phrase "who was leant on God's chest" refers to John the Evangelist.